

การนำเสนอประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี

The history and presentation of Davaravati

พระครูวิบูลเจติยานุรักษ์, ดร., Phrakhru Wiboonjetianurak

พระสมุห์สามารถ จตตมโล, Phrasamu Samart Cattamalo

พระสมุห์ยุตนา มาลาวโส, Phrasamu Yuttana Malawangso

ว่าที่ร้อยตรีสนทยา สิทธิเกรียงไกร, Acting Sub.Lt Sontaya Sittthikreangkri

วิทยาลัยสงฆ์สุพรรณบุรีศรีสุวรรณภูมิ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Suphanburi Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Samart.pho@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี 2) เพื่อนำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี เป็นงานวิจัยการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการ วิจัยเชิงคุณภาพ และวิธีวิจัยเชิงเอกสาร ของการดำเนินงานรูปแบบการจัดการที่เป็นแนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูล ที่มุ่งนำผลการวิจัยมาใช้ในการสร้างองค์ความรู้และโมเดลเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ต่อสังคมและผู้สนใจ

ผลการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ทวารวดีสามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วงสมัยได้แก่ 1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-13) ประกอบด้วย ศิลปะอมราวดี, ศิลปะคุปตะ, ศิลปะปัลลวะ, ศิลปะปาละ 2) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13) เป็นช่วงที่งานประติมากรรมส่วนใหญ่นำเข้ามาจากภายนอกคืออินเดีย และเป็นยุคแรกๆที่เริ่มมีการสร้างรูปเคารพขึ้น 3) สมัยทวารวดีตอนกลาง : สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15) เป็นช่วงที่ครอบคลุมศิลปะทวารวดีมากที่สุด รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบเกือบทั้งหมดจัดว่าอยู่ในระยะนี้ มีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากงานที่เลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรก และได้ดัดแปลงลักษณะบางส่วนจนมีรูปแบบของอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาผสมอยู่อย่างมาก 4) สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) ยุคนี้เป็นระยะเวลาที่ศูนย์กลางของทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลงแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมได้เข้ามาแทนที่โดยเฉพาะในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี

คำสำคัญ : ประวัติศาสตร์, อารยธรรม, ทวารวดี

Abstract

The objectives of this research article are 1) To study the history of Dvaravati civilization 2) To present the study of the history of Dvaravati civilization. Research methodology are qualitative research methods and documentary research methods, study guide to collecting data which aims to use the research results to create a set of knowledge and a model for the propagation of Buddhism in the Dvaravati civilization to society and who are interested.

The study found that Dvaravati history can be divided into 4 periods: 1) the pre - Dvaravati period (around the 6th-13th Buddhist century), consisting of Amaravati art, Gupta art, Pallava art, and Pala art 2) Early Dvaravati period (Around the 12th-13th Buddhist century) is during which most of the sculptures were imported from outside India. And it was the first era where the idols began to be built. 3) Middle Dvaravati period : authentic Dvaravati period. (Around the 14th-15th Buddhist centuries) is the most comprehensive period of Dvaravati art. Including almost all works of art found in this period It has evolved from the work that imitated early Indian art. and has modified some characteristics until there is a form of local influence mixed in a lot 4) the late Dvaravati period (around the end of the 16th-18th Buddhist centuries) This is partly because political influence and Khmer arts have taken over, especially in the lower Isaan and central regions. which should be centered in Lopburi

Keywords: History, Civilization, Davaravati

บทนำ

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตามแนวคิดทางประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับรากเหง้าของวิถีชีวิตของชาติไทย การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ จะเป็นช่องทางหนึ่งในการลดทอนการครอบงำของพหุวัฒนธรรม ช่วยในการรักษาเอกลักษณ์ของชาติ และ อัตลักษณ์ของคนไทย รวมถึงวัฒนธรรมของชาติอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้กล่าวไว้ว่า “ความเข้าใจแก่นแท้ของวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชาติเป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์เท่านั้น เพราะประวัติศาสตร์ทำให้เราได้ว่า รู้ว่า ลักษณะเฉพาะของสังคม

ของเราได้พัฒนาบนพื้นฐานของอะไร”(วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2543: 2) ดังนั้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ นอกจากจะเป็นการแสวงหาความหมายที่แฝงอยู่ในเหตุการณ์ของอดีตแล้ว ยังได้เรียนรู้ วิธีการบันทึก ของนักประวัติศาสตร์ ในแต่ละยุค รู้ระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการสร้างองค์ความรู้ ทาง ประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะประวัติการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของ ประชาชนสมัยอารยธรรมสมัยทวารวดีช่วงพุทธศตวรรษที่ 2 – 5 ซึ่งจากหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณะทูตสายที่ 8 โดยมีพระโสณเถระและพระ อุตตรเถระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ ไทเก้ เมืองนครปฐมโบราณ จังหวัด นครปฐม เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองศรีมโหสถ อำเภอสรีมโหฬาร จังหวัดปราจีนบุรี และในประเทศพม่า เช่นเมืองโบกาโน เมืองศรีเกชตร และเมือง สะเทิม แล้วประดิษฐาน พระพุทธศาสนาตั้งมั่นจนเป็นปึกแผ่น ซึ่งในสมัยก่อนพุทธกาลพบว่าชาวอินเดียได้เดินทางมาค้าขายกับ รัฐสุวรรณภูมิและเข้ามาตั้งถิ่นฐานเผยแผ่วัฒนธรรมแก่ชาวพื้นเมืองในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อจากนั้นจึงมีผู้นับถือพระพุทธศาสนา เดินทางเข้ามาดินแดนแหลมอินโดจีนเป็นจำนวนมาก ในสมัย ทวารวดีจึงมีผู้คนผสมผสานอยู่ร่วมกันหลายเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ หากแต่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น โดยเฉพาะวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีการสร้างสรรค์ วัฒนธรรมประเพณี โดยมี พระพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมผสาน จนเกิดการหลอมรวมกันทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ที่ เป็นรูปแบบลักษณะเฉพาะของศิลปวัฒนธรรมทวารวดี จนกลายเป็นศูนย์กลาง เชื่อมโยงความ หลากหลาย ทางวัฒนธรรม ทางสังคม คติความเชื่อต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เมืองอู่ทอง มีร่องรอยที่เคยเป็นศูนย์กลางหรือเมืองท่า สำคัญในการติดต่อค้าขายกับอินเดีย ซึ่งในสมัยอินโด - โรมัน ได้มีพ่อค้าชาวพุทธ ได้นำ พระพุทธศาสนาในอินเดียได้ซึ่งอยู่ในการอุปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์สาตวาหะ และราชวงศ์อิกษวากู (พุทธศตวรรษที่ 5 – 9) นักวิชาการหลายท่านลงความเห็นพ้องกันว่า เมืองหลวงของรัฐทวารวดีนั้น น่าจะอยู่ที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะได้ค้นพบเหรียญเงินมีจารึกว่า “ลวปุระ” ที่ เมืองโบราณอู่ทอง (Boeles, J.J., 1967) หรือการค้นพบประติมากรรมพุทธสาวก 3 องค์ ถือบาตร ซึ่ง เหมือนกับศิลปะอมราวดี เมืองนาคราชขุโนทระ ราชวงศ์อิกษวากู พุทธศตวรรษที่ 10-11 (ปัญชา พงษ์พานิช, 2559: 15) หากพิจารณาจากการสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ ประกอบกับหลักฐาน โบราณวัตถุสถานและหลักฐานเอกสารต่างๆ รวมทั้งจดหมายเหตุของประเทศจีน และจารึกที่พบใน บริเวณเมืองโบราณอู่ทอง ทำให้เชื่อได้ว่า เมืองโบราณอู่ทอง น่าจะเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี และ

เป็นเมืองท่าสำคัญ เนื่องจากเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ทะเลและมีทางน้ำเข้าออกต่อกับฝั่งทะเลโดยตรงได้ (ดังได้กล่าวมาแล้ว) อีกทั้งยังได้พบโบราณวัตถุประเภทตราประทับดินเผาซึ่งเป็นของติดตัวพ่อค้าชาวอินเดียในสมัยหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 12-14) เป็นจำนวนมาก และในบริเวณเมืองนครปฐม โบราณและในบริเวณใกล้เคียง ตราประทับที่แสดงถึงบทบาทด้านการค้าของเมืองนี้ คือ ตราประทับดินเผารูปเรือ และตราประทับ 2 หน้ารูปคชลักษณ์ และ เทพกู่เวร ซึ่งจัดเป็นเครื่องรางที่พ่อค้าชาวอินเดียในสมัยคุปตะและหลังคุปตะนิยมพกติดตัวในการเดินทางไปค้าขายยังต่างแดน ซึ่งนักวิชาการทางโบราณคดีลงความเห็นว่า เป็นศิลปกรรมในวัฒนธรรมทวารวดีที่รับอิทธิพลอินเดียสมัยคุปตะและหลังคุปตะนอกนั้นยังพบศิลาธรรมจักร จำนวนมากประมาณ 30 กว้าง บางวงมี ศิลารูปวงกลมรอบประกอบอยู่ และยังได้พบพระพุทธรูป ตลอดจนพระพิมพ์อีกเป็นจำนวนมาก

จากหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ด้านโบราณคดี (รวมด้านจารึก) อาจนำไปสู่ข้อสันนิษฐานที่ว่า เมืองนครปฐมโบราณ น่าจะมีบทบาทเป็นเมืองหลวง หรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดีในยุคหลังราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 ในขณะที่เมืองโบราณอู่ทอง น่าจะมีบทบาทเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของรัฐทวารวดีในยุคแรก รวมพุทธศตวรรษที่ 9-13 ส่วนเมืองลพบุรีนั้น คงจะเป็นเมืองลูกหลวง (ผาสุก อินทราวุธ, 2542: 101) เมืองโบราณอู่ทองจัดเป็นเมืองท่าโบราณที่เจริญรุ่งสืบต่อมาจนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญของอาณาจักร และเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดของรัฐทวารวดี สวนนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้เสนอว่า ทวารวดีได้รักษาจาริตของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ที่เจริญรุ่งเรืองมาแต่สมัยสุวรรณภูมิ พุทธศิลปะของทวารวดีจึงมีการเลียนแบบราชวงศ์คุปตะ ซึ่งมีศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่เมืองนครปฐมโบราณ จังหวัดนครปฐม ในราวศตวรรษที่ 12 อารยธรรมทวารวดีได้แผ่ขยายอิทธิพลขึ้นไปจนถึงลพบุรี และขึ้นไปจนถึงภาคเหนือของประเทศไทย ทำให้พุทธศาสนานิกายเถรวาทจากทวารวดี ไปตั้งมั่นทางภาคเหนือ สืบมาอีกหลายศตวรรษ และมีนักปราชญ์หลายท่าน ได้กล่าวถึงความมีอยู่ของเมืองโบราณต่างๆ เช่น ทักขิณ อินทโยธา เสนอว่า แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้เกิดมีชุมชนขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล หรืออาจจะก่อนนั้น เช่น เมืองนครชัยศรี, เมืองพงตึก, เมืองอู่ทอง, เมืองคูบัว, เมืองศรีมโหสถ, เมืองไชยา และเมืองดินแดง เป็นต้น

จากปัญหาความสงสัยในเรื่อง ศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดี นั้นอยู่ที่ใด นักวิชาการต่างก็มีความเห็นแตกต่างกันไป ทำให้นักวิชาการจึงตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับศูนย์กลางของ อาณาจักรทวารวดีไว้ 3 แห่ง คือ เมืองอู่ทอง เมืองนครปฐม(นครชัยศรี) และเมืองลพบุรี ประเด็นเรื่องศูนย์กลางของอาณาจักรทวารวดีคือเมืองอู่ทองหรือไม่ พระพุทธศาสนามีพัฒนาการเป็นอย่างไรในอารยธรรมทวาร

วัดและเมืองโบราณอุทอง เส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยนั้นเป็นไปอย่างไร ล้วนเป็น เรื่องที่น่าสนใจและน่าค้นหา

โครงการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารย ธรรมทวารวดี จากเอกสารที่เกี่ยวข้องเป็นเบื้องต้น เช่น หนังสือของนักวิชาการโบราณคดี นัก ประวัติศาสตร์ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรม พระพุทธศาสนาในลังกา พม่า ล้านนา ล้าน ช้าง ตลอดจนงานค้นคว้าด้านภูมิศาสตร์ของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ เกี่ยวกับเรื่องทวารวดี รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านศิลปกรรมว่ามีความเกี่ยวข้องกับเส้นทาง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่าสอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด แล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยที่สร้างองค์ ความรู้ใหม่ตามวัตถุประสงค์ต่อไประหว่างประเด็นที่ศึกษาที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ มีประเด็นใดบ้าง ประเด็นเหล่านั้นนำไปสู่การค้นหาคำตอบ หรือแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี
2. เพื่อนำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และวิธีวิจัยเชิง เอกสาร (Document Research) ของการดำเนินงานรูปแบบการจัดการที่เป็นแนวทางการศึกษาใน การจัดเก็บข้อมูล ที่มุ่งนำผลการวิจัยมาใช้ในการสร้างชุดองค์ความรู้และโมเดลเส้นทางเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี ต่อสังคมและผู้ที่เกี่ยวข้อง

โดยการนำเสนอระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยได้กำหนดรอบและ ขอบเขตของระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยที่สำคัญมาใช้ในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **วิธีการวิจัย** เป็นการกำหนดระเบียบวิธีการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยตามการที่ได้กำหนด ระเบียบการวิจัยหรือกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการศึกษาและ วิเคราะห์ข้อมูลเอกสารและกระบวนการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงปฏิบัติการ อันมีสาระสำคัญ ดังนี้

1.1 **การสัมภาษณ์เจาะลึก** (in-depth interview) เป็นข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพจากการเก็บ จากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ที่จัดเก็บข้อมูลในการรวมกลุ่มสมาชิก จากการดำเนินการ สัมภาษณ์กลุ่มประชาชนในพื้นที่ จำนวน 4 แห่ง ประกอบด้วย อำเภออุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

จำนวน 5 คน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 คน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จำนวน 5 คน พื้นที่อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) ประชาชนท้องถิ่น ในพื้นที่ดังกล่าวแต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แต่ละ 2 คน (รวม 8 คน) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชนแต่ละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน) โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย จำนวน 56 คน และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.2 การสัมมนากลุ่มย่อย (Focus Group) เป็นการสนทนากลุ่มในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์ความรู้เรื่อง เส้นทางและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่มีความเข้มแข็ง และกระบวนการเชื่อมโยงการสร้างเครือข่ายที่จะพัฒนาสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงโบราณคดี ตามรอยเส้นทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี กับชุมชนในพื้นที่ต่าง ๆ

1.3 การสุ่มตัวอย่าง สัมภาษณ์แบบเจาะจงกับกลุ่มนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

1.4 จัดกิจกรรมสานเสวนาเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และต่อยอดองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในสังคมไทย เพื่อให้เกิดการไหลเวียนขององค์ความรู้อารยธรรมทวารวดีในทุกภาคส่วน ด้วยกระบวนการดังต่อไปนี้

ขอบเขตการวิจัย

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี โดยการนำกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล การระดมแนวคิดจากการสัมภาษณ์ การจัดเวทีเสวนา ให้เกิดกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ สามารถนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดีที่เป็นผลงานวิจัย หนังสือประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี และโมเดลองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ

1.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่วิจัย ได้แก่ อำเภออุททอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี , อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม , อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ , อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และอำเภอตากลิ จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีร่องรอยอารยธรรมประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ของสมัยทวารวดี รวมถึงแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นแหล่งศึกษาข้อมูลและอ้างอิงองค์ความรู้ที่ได้ในงานวิจัยต่อไป

1.3 ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังนี้

3.1.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ อำเภ่อูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี , อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

3.1.2 กลุ่มตัวอย่าง ประชาชนในพื้นที่ จำนวน 4 แห่ง ประกอบด้วย อำเภ่อูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 5 คน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม จำนวน 5 คน อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี จำนวน 5 คน พื้นที่อำเภอนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 5 คน (รวม 20 คน) ปรากฏท้องถิ่น ในพื้นที่ดังกล่าวแห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) นักวิชาการด้านโบราณคดี และประวัติศาสตร์ แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมทวารวดี แห่งละ 2 คน (รวม 8 คน) และผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องของภาครัฐและเอกชนแห่งละ จำนวน 3 คน (รวม 12 คน) โดยใช้วิธีการเจาะจงตามการศึกษาวิจัย จำนวน 56 คน

3.1.3 การสุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจง

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบการวิจัยนี้เชื่อมโยงกับ นโยบายและยุทธศาสตร์ อววน. พ.ศ. 2563 – 2570 สำนักนวัตกรรมแห่งชาติ ซึ่งแบ่งประเภทขององค์ความรู้เชิงนวัตกรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. นวัตกรรมเชิงพื้นที่ (Area Innovation) ที่ประกอบไปด้วยนวัตกรรมการจัดทำสื่อความรู้ที่จับต้องได้ ผสานกับองค์ความรู้ที่จับต้องไม่ได้

2. นวัตกรรมเชิงกระบวนการ (Process Innovation) ที่ประกอบไปด้วยนวัตกรรมกระบวนการสืบค้นทางเทคโนโลยี และกระบวนการการตรวจสอบ สังเคราะห์ข้อมูล และกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ขององค์กรหรือวิธีการนำเสนอผลการศึกษา ที่มีประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ โดยเน้นการจัดการตั้งศูนย์เรียนรู้ที่เน้นให้ผู้สนใจได้เรียนรู้ด้วยตนเอง

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤติโลก”
(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

แผนงานวิจัยรูปแบบ ทวารวดี : ประวัติศาสตร์ ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

โครงการวิจัยย่อยที่ 1 เรื่อง ประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี

ต้นน้ำ	กลางน้ำ	ปลายน้ำ
1) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี	2) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี	3) เพื่อนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์และองค์ความรู้อารยธรรมทวารวดี
องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม คุณค่า และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในอารยธรรมทวารวดี	พื้นที่มรดกโลกทางธรรมชาติและวัฒนธรรมในสังคมเกิดการตื่นรู้ในองค์ความรู้และพร้อมรับการพัฒนาดังต่อเนื่อง	สามารถสร้างองค์ความรู้ให้สังคมจับต้องได้ เช่น หนังสือ หรือสื่อเทคโนโลยีอื่นเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ในสังคม มีความเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวได้ดี

ความสำเร็จของแผนงาน ได้นวัตกรรมการวิเคราะห์ ประวัติศาสตร์ ทวารวดี ความรู้และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดีผู้วิจัยพบว่า อารยธรรมทวารวดีได้รับการกล่าวถึงครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ.2427 นับเป็นเวลาเกือบ 120 ปีมาแล้ว ในยุคเริ่มต้นของการศึกษานั้น เป็นเรื่องชื่อของอาณาจักรโบราณที่กล่าวไว้ในเอกสารจีน ได้แก่ โถ-โล-โป-ติ (To-lo-po-ti) ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าหมายถึง ทวารวดี อันเป็นอาณาจักรหนึ่งที่ตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย

ระยะเวลาต่อมาจึงได้มีการศึกษาค้นคว้าและได้พบหลักฐานที่สนับสนุนข้อเสนอดังกล่าวมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะหลักฐานที่สำคัญคือจารึกที่ปรากฏชื่อ "ศรีทวารวดี ศุวบุณยะ" บนเหรียญเงิน และศิลาจารึก สรุปลงมาแล้วเชื่อว่าหมายถึงชื่อของอาณาจักร และได้พบหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่

แสดงให้เห็นถึงการรับอารยธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะด้านศาสนาจากอินเดีย ยิ่งทำให้ภาพของทวารวดีเริ่มกระจ่างขึ้น

ผลการศึกษาประวัติศาสตร์ทวารวดีที่ได้จากการศึกษาเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่าประวัติศาสตร์ทวารวดีสามารถแบ่งออกเป็น 4 ช่วงสมัยได้แก่

1) ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-13)

การจัดกลุ่มรูปแบบที่ถือเป็นสมัยทวารวดีตอนต้นนั้นได้มาจากการประติมากรรมที่มีความใกล้เคียงกับอินเดียมากที่สุด อาจจะเป็นงานที่มีการคัดลอก หรือความพยายามสร้างงานที่รักษารูปแบบของอินเดียไว้ให้มากที่สุดของช่างในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่สุดที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของศิลปะอินเดียที่ปรากฏในระยะเวลานี้ ได้แก่

1.1 ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9) ศิลปะอมราวดีเกิดขึ้นในอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ที่เมืองอมราวดี จัดเป็นศิลปะสมัยอินเดียอย่างแท้จริงในสมัยที่ 2 ร่วมสมัยกับศิลปะคันธารราฐและศิลปะมถุรา กำหนดอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-7 (หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, 2543: 20) ศิลปะอมราวดีนับว่ามีบทบาทสำคัญอยู่ในอินเดียภาคใต้ ได้ให้อิทธิพลไปยังศิลปะลังกาในสมัยอนุราชปุระ (พุทธศตวรรษที่ 8-16) และยังได้พบว่าศิลปะอมราวดีมาปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคแรกเริ่มเมื่อมีการรับวัฒนธรรมทางศาสนา ทั้งในศิลปะขวา เขมร จัมปา และในดินแดนไทยก่อนสมัยทวารวดี และด้วยเหตุนี้เองจึงให้อิทธิพลมายังศิลปะทวารวดีในยุคแรกอีกด้วย

จากหลักฐานในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อแรกเริ่มรับวัฒนธรรมทางศาสนาได้พบหลักฐานที่สำคัญร่วมกันหลายอย่างทั้งศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู และที่สำคัญที่พบเหมือนกันคือพระพุทธรูปในศิลปะอมราวดี มีทั้งในขวา เขมร จัมปา และในดินแดนไทย โดยเฉพาะในไทยนั้นได้พบอย่างน้อย 3 องค์ องค์หนึ่งพบที่เพชรบุรี และองค์หนึ่งพบที่นครราชสีมา องค์หนึ่งพบที่สุราษฎร์ธานี ซึ่งทั้งหมดจากการตรวจสอบรูปแบบแล้วพบว่าเป็นประติมากรรมสำริดขนาดเล็กที่น่าติดตัวเข้ามา จึงสันนิษฐานว่ามากับพวกนักเดินทางค้าขายในสมัยโบราณซึ่งนำมาบูชาและน่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแผ่ศาสนาในสมัยโบราณ

1.2 ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) หลังจากราชวงศ์โมริยะเสื่อมลงเป็นเวลาหลายร้อยปี ได้มีหลายราชวงศ์พยายามจะสถาปนาอาณาจักรของตนเองขึ้น แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ มีเพียงราชวงศ์คุปตะเท่านั้นที่สามารถสร้างอาณาจักรของตนเองได้สำเร็จจนกลายเป็นจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ และได้รับนามว่า "คุปตะ สมัยทองของอินเดียโบราณ" จักรวรรดิคุปตะ เป็นจักรวรรดิอินเดียโบราณที่รุ่งเรือง

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-11 ก่อนสมัยทวารวดี โดยมีอาณาบริเวณที่ครอบคลุมทางตอนเหนือและตอนกลางของอินเดียทั้งหมด และบังคลาเทศปัจจุบัน จักรวรรดิก่อตั้งขึ้นโดย พระเจ้าศรีคุปตะ มีเมืองหลวงอยู่ที่ ปาฏลีบุตร ที่ปัจจุบัน คือปัฏนา ทางตอนเหนือของรัฐพิหาร ความรุ่งเรืองของจักรวรรดิภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์คุปตะทำให้มีความเจริญในด้านวิทยาศาสตร์และศิลปะ ในด้านความเจริญทางด้านวัฒนธรรมนักประวัติศาสตร์จัดราชวงศ์คุปตะในระดับเดียวกับราชวงศ์ฮั่นราชวงศ์ถัง และจักรวรรดิโรมัน สมัยจักรวรรดิคุปตะถือกันโดยนักวิชาการบางคนว่าเป็นยุคทองของอินเดียในด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม ศิลปะ วรรณคดี ตรรกศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ศาสนา และปรัชญา

1.3 ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-14) ราชวงศ์ปัลลวะ มีอำนาจอยู่แถบอินเดียตอนใต้อยู่ประมาณ 650 ปี คือราว พ.ศ. 800-1450 โดยเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ แล้วก็ค่อยๆ มีอำนาจขึ้นมา แล้วก็แผ่อำนาจอิทธิพลไปยังดินแดนอื่นๆ พร้อมๆ กับรับอารยธรรมอื่นๆ ไปด้วย และมีการติดต่อค้าขายหรือเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างแดน ทำให้มีหลักฐานการกล่าวถึงจากข้อมูลต่างๆ อย่างมากมาย ราชวงศ์ปัลลวะได้เจริญรุ่งเรืองและเริ่มมีอำนาจที่แท้จริงและรุ่งเรืองมาก เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสมัย "พระเจ้ามหินทรวรมันที่ 1" และมีพระโอรส คือ "พระเจ้านรสิงหวรมันที่ 1" ประมาณช่วง พ.ศ. 1150-1200

1.4 ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) จักรวรรดิปาละ เป็นจักรวรรดิในสมัยปลายสมัยคลาสสิกในอนุทวีปอินเดีย ซึ่งมีต้นกำเนิดในภูมิภาคเบงกอล ปาละมักจะได้รับการบรรยายโดยศัตรูว่าเป็น “ประมุขแห่งกวาดา” (Gaur, West Bengal) คำว่า “ปาละ” ในภาษาเบงกอล แปลว่า “ผู้พิทักษ์” และใช้เป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์ทุกพระองค์ ปาละเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานและลัทธิตันตระ พระเจ้าโคปาละทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์ผู้ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 1293 กวาตาโดยการรับเลือกตั้งอย่างประชาธิปไตย เหตุการณ์ครั้งนี้ถือกันว่าเป็นการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรกของเอเชียใต้ตั้งแต่สมัย 16 มหาชนบท พระเจ้าโคปาละครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1293 จนถึง พ.ศ.1313 ระหว่างรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ก็ทรงขยายอำนาจควบคุมเบงกอลได้ทั้งหมด ปาละมีความรุ่งเรืองอยู่ราวสี่ร้อยปีระหว่าง พ.ศ. จนถึง พ.ศ.1663 ที่เป็นสมัยของความมั่นคงและความสงบสุข ในช่วงนี้ก็มีการสร้างวัดและงานศิลปะต่าง ๆ รวมทั้งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยที่นาลันทา และวิกรมศิลา วัดโซมาปุระมหาวิหาร (Somapura Mahavihara) สร้างโดยพระเจ้าธรรมปาละในพหารปุระ (Paharpur) ในบังกลาเทศถือกันว่าเป็นพุทธศาสนสถานที่สำคัญที่สุดในอินเดียใต้

2) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13)

จากหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่พบในประเทศไทยในเขตภาคกลางและภาคใต้ในช่วงระหว่างพุทธศตวรรษที่ 9-11 ส่วนใหญ่เป็นงานประติมากรรมที่นำเข้ามาจากภายนอกคืออินเดีย และเป็นยุคแรกที่เริ่มมีการสร้างรูปเคารพขึ้นเองบ้างแล้ว อันจัดเป็นศิลปกรรมสมัยก่อนทวารวดีในส่วนที่เป็นรูปเคารพเนื่องในศาสนา นี้ กล่าวได้ว่าล้วนแต่รับอิทธิพลมาจากอินเดียทั้งสิ้น

ดังนั้นในการจัดกลุ่มรูปแบบที่ถือเป็นสมัยทวารวดีตอนต้นนี้ จึงได้มาจากงานประติมากรรมที่มีความใกล้เคียงกับอินเดียมากที่สุด อาจจะเป็นงานที่คัดลอกหรือความพยายามสร้างงานที่รักษารูปแบบของอินเดียไว้ให้มากที่สุดของช่างในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่สุดที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Jean Boisselier, 1974: 73) อิทธิพลของศิลปะอินเดียที่ปรากฏในระยะเวลานี้ได้แก่ ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-8) คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 4-11) และศิลปะหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 11-13)

งานประติมากรรมในระยะแรกที่ปรากฏในดินแดนไทย ซึ่งศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงเสนอว่าน่าจะได้แก่พระพุทธรูปที่มีอิทธิพลระหว่างศิลปะอมราวดีและคุปตะ ไม่ทราบแหล่งที่พบ (อาจมาจากทางภาคใต้) ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (รูปที่ 22) ซึ่งกำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 (Pisit Charoenwongsa, 1976: 73) โดยพระพุทธรูปองค์นี้ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเรียบไม่มีริ้ว พระกรซ้ายยึดชายจีวรและแนบกับพระอุระ มีชายจีวรที่ออกมาจากพระกรซ้ายตกลงมาตรง ๆ พระพักตร์ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาเป็นตุ่มค่อนข้างใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปสมัยอมราวดี อย่างไรก็ตามจีวรเรียบไม่มีริ้วนั้นคงมีลักษณะของศิลปะคุปตะเข้ามาผสมแล้ว

พระพุทธรูปในระยะแรกอีกองค์หนึ่งที่มีอิทธิพลของศิลปะอมราวดี และคุปตะมากที่สุด จัดโดยนายดุปองต์ในหนังสือ L'Archeologie Mone de Dvaravati คือ พระพุทธรูปนาคปรก พบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดอุทัยมงคลาราม ตำบลหินดาด อำเภอยัญญะเกด จังหวัดนครราชสีมา เป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิ ครองจีวรห่มเฉียง จีวรเรียบไม่มีริ้ว และไม่ปรากฏชายสังฆาฏิ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของศิลปะอมราวดี รวมทั้งลักษณะของพระพักตร์และทำนองที่แสดงการขัดสมาธิอย่างหลวม ๆ ก็ยังรักษารูปแบบของอมราวดีไว้ด้วยเช่นกัน ซึ่งอาจเป็นศิลปะอมราวดีที่ไปปรากฏในศรีลังกา (Pisit Charoenwongsa, 1959: 238) ส่วนลักษณะนานั้นเป็นแบบทวารวดีแล้วควรกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12

3) สมัยทวารวดีตอนกลาง : สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15)

ถ้าจะกล่าวโดยทั่วไปแล้วถือได้ว่าระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 14-15 นี้เป็นช่วงที่ครอบคลุมศิลปะทวารวดีมากที่สุด รวมทั้งงานศิลปกรรมที่พบเกือบทั้งหมดจัดว่าอยู่ในระยะนี้ จึงนับได้ว่าเป็นสมัยทวารวดีอย่างแท้จริงลักษณะของงานประติมากรรมโดยทั่วไปจะมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากงานที่เลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรก และได้ดัดแปลงลักษณะบางส่วนจนมีรูปแบบของอิทธิพลท้องถิ่นเข้ามาผสมอยู่มาก เช่น ทำยืนที่เอียงตนเล็กน้อยหรือการครองจีวรห่มคลุมที่ยังรักษารูปแบบของคุปตะอยู่ พระพักตร์เล็ก พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา และมีสันยกสูงขึ้น พระเนตรโปนและเปิด พระโอษฐ์แบะกว้างและแนวพระโอษฐ์เป็นเส้นตรง ขอบพระโอษฐ์หนา ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอยขนาดใหญ่และแบนแนบติดหนังศีรษะ

ขยผ้าแสดงให้เห็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก ขอบสบงซึ่งตกลงมาตรงๆ ถึงข้อพระบาท มีริ้วและจีบด้านข้างเล็กน้อย ส่วนที่ 2 คือ ขอบจีวรด้านหลังมักจะอยู่ระดับเดียวกับหรือสั้นกว่าขอบสบงเล็กน้อย และส่วนที่ 3 ขอบจีวรด้านหน้าจะโค้งเป็นเส้นต่อด้านหลังพาดพระกรทั้งสองข้าง และตกลงเบื้องหน้าเป็นวงโค้งเหนือขอบสบง บางแห่งอาจอยู่กึ่งกลางพระองค์หรือระดับเดียวกับพระขานในระยะนี้นิยมสร้างทั้งพระพุทธรูปนั่งและยืน ส่วนใหญ่จะเป็นพระพุทธรูปยืนแสดงปางประทานพร ปางวิตรรกะหรือแสดงธรรมทั้งสองพระหัตถ์และปางปฐมเทศนา พระพุทธรูปนั่งส่วนใหญ่แสดงปางสมาธิ มีลักษณะพิเศษคือนั่งขัดสมาธิอย่างหลวม ๆ ซึ่งใกล้เคียงกับศิลปะอมราวดีของอินเดีย มีพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่งที่จัดเป็นแบบพิเศษคือ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทที่เรียกว่า ท่านั่งแบบยุโรป พระหัตถ์ขวาทรงแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายวางเหนือพระเพลขา ปางนี้พบอยู่เป็นจำนวนมากทั้งประติมากรรมลอยตัวองค์เดียว และประติมากรรมนูนต่ำภาพเล่าเรื่อง เช่น ตอนปฐมเทศนาที่ปามฤตทายวัน จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระปฐมเจดีย์ ตอนเทศนาโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนยมกปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ได้แก่ ภาพสลักปัจจุบันประดับที่ฐานชุกชีในวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ และยังได้พบพระพุทธรูปยืนหรือนั่งเหนือครุฑและสัตว์ที่เรียกว่าพนัสบดี และภาพบุคคลอื่น ๆ

นอกจากประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว งานประติมากรรมส่วนหนึ่งได้ทำขึ้นในศาสนาพุทธมหายานอีกด้วย จากการศึกษาได้พบพระโพธิสัตว์อยู่เป็นจำนวนมาก และรวมทั้งประติมากรรมเป็นกลุ่ม เช่นที่ถ้ำอมรรัตน์ เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ รวมทั้งพระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดีและมีภาพบุคคลประกอบด้านข้างก็อาจจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมหายานอีกด้วย

4) สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18)

ยุคนี้คงเป็นระยะเวลาที่ศูนย์กลางของทวารวดีในภาคกลางเริ่มเสื่อมลงแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลทางการเมืองและศิลปกรรมขอมได้เข้ามาแทนที่โดยเฉพาะในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี อย่างไรก็ตามกลุ่มชนของทวารวดีหรือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทหรือมหายานดั้งเดิมแถบนี้คงไม่ได้หายไปไหน แต่ยังคงอยู่สืบเนื่องมาโดยตลอด ดังนั้นงานศิลปกรรมจึงแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นงานศิลปกรรมที่สืบต่อจากทวารวดีตอนกลาง แต่มีวิวัฒนาการที่เสื่อมลงจนกลายเป็นสกุลช่างท้องถิ่น กับอีกส่วนหนึ่งเป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะขอม ในส่วนที่มีวิวัฒนาการเป็นท้องถิ่นนั้นบางอย่างกลับกลายเป็นสกุลช่างอย่างใหม่เกิดขึ้น เช่น ทวารวดีแบบท้องถิ่นในภาคอีสาน (เหนือ) และในภาคเหนือได้เกิดเป็นศิลปะหริภุญชัยที่เริ่มต้น จากการรับอิทธิพลของศิลปะทวารวดีจากภาคกลาง ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศิลปะขอม และภายหลังจึงมีแหล่งงานศิลปกรรมแห่งใหม่ คือพุกามเข้ามาผสมผสานเป็นรูปแบบใหม่ขึ้น อิทธิพลศิลปะขอมที่พบในภาคกลางของประเทศไทย (ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16) ผู้ที่สร้างงานศิลปกรรมในรุ่นนี้ขึ้นมาคงได้แก่ชุมชนทวารวดีดั้งเดิมบริเวณภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มเมืองนครปฐม อุทอง และลพบุรี ซึ่งแต่เดิมเชื่อว่าเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร แต่เมื่อขอมมีอำนาจมากขึ้นตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ทำให้อำนาจทางการเมืองและศาสนาของทวารวดีเสื่อมลง ดังนั้นงานศิลปกรรมในช่วงนี้จึงมีอิทธิพลของศิลปะขอมเข้ามาผสมเราได้พบพระพุทธรูปและประติมากรรมอื่นๆ เช่น ยักษ์หลายชิ้นที่เปรียบเทียบได้กับศิลปะขอม เช่น เศียรพระพุทธรูปสองเศียรในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ เศียรพระพุทธรูปและยักษ์ จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุทอง ทั้งสองแห่งนี้มีลักษณะรูปแบบที่ใกล้เคียงกันมาก และมีลักษณะที่แตกต่างจากรูปแบบของทวารวดีโดยทั่วไปอย่างชัดเจนที่สุด เช่น พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเสี้ยม ขมวดพระเกศาสูงใหญ่ พระขนงทำเป็นสันนูนต่อกัน พระเนตรพองโต (โปน) อย่างมาก เจาะเม็ดพระเนตรเป็นรูจนเป็นลักษณะเด่นทำให้ดูน่ากลัว พระโอษฐ์หนาและแบะลักษณะที่สำคัญคือมีพระมัสสุซึ่งน่าจะมาจากขอมอย่างชัดเจนที่สุด กล่าวคือการทำพระมัสสุนั้นมักปรากฏในพวกเทวรูปและประติมากรรมภาพบุคคลหรือยักษ์ เริ่มปรากฏแล้วตั้งแต่สมัยไพรกเมง-กำพงพระ (พุทธศตวรรษที่ 12-13) เป็นต้นมา

2. การนำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี

การนำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี ผู้วิจัยได้จัดทำเป็นรูปแบบของหนังสือขนาด A5 แบบ 4 สี โดยเนื้อหาจากหนังสือจะอธิบายถึง เรื่องราวประวัติศาสตร์ทวารวดีตั้งแต่

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤติโลก”

(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

ยุคก่อนสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 6-13) ประกอบด้วยศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-9), ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11), ศิลปะปัลลวะ (พุทธศตวรรษที่ 8-14) และ ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 12-17) สมัยทวารวดีตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13), สมัยทวารวดีตอนกลาง : สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง (ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15), สมัยทวารวดีตอนปลาย (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-18) ทั้งด้านศิลปะวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี อันจะเป็นแนวทางในการศึกษาสำหรับผู้สนใจในแง่ทางโบราณคดีผ่านข้อมูลหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ที่ทั้งเอกสาร ตำรา และแหล่งโบราณคดีที่ขุดค้นพบในประเทศไทย

ภาพที่ 1 หนังสือประวัติศาสตร์อารยธรรมทวารวดี จากการวิจัย

สรุปได้ว่า

จากการศึกษาศิลปะสมัยทวารวดีพบว่าพื้นฐานการสร้างงานศิลปะนั้นมีแหล่งบันดาลใจมาจากพุทธศาสนาที่รับมาจากอินเดีย โดยพบหลักฐานตั้งแต่ยุคแรกเริ่มเมื่อมีการรับวัฒนธรรมทางศาสนาที่เป็นการนำรูปเคารพเข้ามาจากภายนอก ต่อมาจึงเริ่มสร้างรูปเคารพขึ้นเป็นของตัวเอง จากหลักฐานเก่าสุดที่มีการค้นพบในรุ่นแรกได้แก่ พระพุทธรูปแบบอมราวดี นับเป็นแม่แบบที่สำคัญในการสร้างงานศิลปกรรม ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 10 เป็นอย่างช้า

ต่อมางานศิลปกรรมอินเดียที่มีบทบาทมากที่สุดคือศิลปะสมัยคุปตะของอินเดียพบว่า พระพุทธรูปต่าง ๆ ทั้งรูปแบบศิลปกรรม การแสดงปาง รวมทั้งการแสดงรูปเล่าเรื่องต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ถ่ายทอดรูปแบบมาจากศิลปะคุปตะอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าลักษณะโดยทั่วไปในงานศิลปกรรมจะได้แบบอย่างมาจากศิลปะคุปตะ แต่ลักษณะสำคัญเช่นพระพักตร์หรือการแสดงมุทรา ก็มีการปรับเปลี่ยนเป็นลักษณะของท้องถิ่น อันสะท้อนถึงงานช่างของศิลปะสมัยทวารวดีได้เป็นอย่างดี

ในส่วนของศิลปะปาละซึ่งมีบทบาทแทรกเข้ามาในระยะหลังของศิลปะทวารวดีนั้นไม่พบหลักฐานเด่นชัดนัก ส่วนใหญ่เป็นลักษณะประกอบที่แทรกอยู่ในงานศิลปกรรมทั้งลักษณะทางศิลปะและแนวความคิดทางด้านประติมานวิทยา

อีกส่วนหนึ่งของงานศิลปกรรมที่เป็นพระพุทธรูปในระยะสุดท้ายของศิลปะทวารวดีซึ่งไม่ได้กล่าวถึงคือ อิทธิพลศิลปะเขมรที่เข้ามามีบทบาทต่องานศิลปกรรมสมัยทวารวดี และอาจมีบทบาทเหนือทวารวดีทางด้านการเมืองด้วย จึงทำให้เป็นสาเหตุหนึ่งที่วัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลงและหมดไปในที่สุดในราวพุทธศตวรรษที่ 16

References

- ผาสุข อินทรารุช. (2542). ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- บัญชา พงษ์พานิช. (2559). จากอินเดียถึงไทย : รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติ (Proceedings) ครั้งที่ 9 เรื่อง “พุทธวิธี และวิถีครูบา กับการแก้ปัญหาวิกฤติโลก”

(The Buddhist and Kruba Methods to Solve the World Crisis) วันที่ 25 มีนาคม 2566

วินัย พงศ์ศรีเพียร,ดร. (2543). *ครูกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ไทย คู่มือการจัดกิจกรรมการ*

เรียนการสอนประวัติศาสตร์. ประวัติศาสตร์: จะเรียนจะสอนกันอย่างไร. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. (2543). *ศิลปะในประเทศไทยใกล้เคียง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน. พิมพ์ครั้งที่ 3.*

Boeles, J.J. (1967). *A note on the ancient city called Lavapura. Journal of the Siam Society, Vol. LV.*

Jean Boisselier. (1974). *La Sculpture en Thaïlande. Fribourg : Office du Livre.*

Pisit Charoenwongsa and M.C. Subhadradis Diskul. (2 9 7 6). *Archeolog Mundi : Thaïlande. Genenve : Nagel.*